

JAMIYATNING BARQAROR TARAQQIYOTINI TA’MINLASHDA MA’NAVIY TAMOYILLARNING HUQUQIY INTEGRATSIYASI

Raximova Muslima Raxmatulla qizi

O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: G‘oyibnazarov Rahmatilla

*O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi dotsenti, Pedagogika fanlari
bo‘yicha falsafa doktori (PhD)*

Ma’naviy tamoyillar har bir millat madaniyati, tarixi, an’analari hamda ma’rifiy qarashlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular avvalo insonda axloqiy tushuncha va qadriyatlarni shakllantiradi. Davlat boshqaruvida mazkur tamoyillar amal qilishi uchun, eng avvalo, ular huquqiy asosda mustahkamlanishi zarur. Bu huquqiy asosni esa, bir tomondan, mamlakat Konstitutsiyasi, ikkinchi tomondan esa turli sohaviy qonunlar, etika kodekslari va qonunosti hujjatlari tashkil etadi. Davlat boshqaruvida ma’naviy jihatlar qanchalik mustahkam qonuniy asos bilan rivojlansa, jamiyatda xalq bilan mansabdor shaxslar o‘rtasidagi ishonch mustahkamlanadi, davlat siyosatining ustuvor maqsadlaridan biri sifatida adolat tamoyili amalda ro‘yobga chiqadi. Shu bois ma’naviy tamoyillarning huquqiy asosini yaratish jarayonida ularni puxta huquqiy mexanizmlar bilan uyg‘unlashtirish talab etiladi[1].

Ma’naviy tamoyillarni yuridik norma sifatida qabul qilish yoki ularni huquqiy jihatdan tartibga solish juda nozik jarayon bo‘lib, unda siyosiy iroda, huquqiy siyosat, milliy g‘oya hamda xalq ongida qaror topgan an’anaviy qadriyatlar birlashishi lozim. Chunki ma’naviyat bilan bog‘liq tushunchalar ba’zan subyektiv, ba’zan esa norasmiy axloq qoidalari shaklida namoyon bo‘lib, ularni aniq bir huquqiy qoida sifatida chiqarish sira ham oson ish emas. Davlat boshqaruvida rahbar va xodimlar axloqi, 208 jamoatchilik bilan munosabat, xizmat bilangina cheklanib qolmaydigan, balki mamlakat kelajagini belgilaydigan siyosiy qarorlar qabul qilishda ham ma’naviy mezonlarga amal qilish muhim ekanligi ushbu jarayonning naqadar ahamiyatli ekanini ko‘rsatadi. Shu maqsadda maxsus tartib bilan ishlab chiqilgan qonunlar, etika kodekslari yoki davriy ravishda qabul qilinadigan dasturlar orqali ma’naviy prinsiplar mustahkamlanadi, shu bilan birga ularni buzganlik uchun mas’uliyat mexanizmlari ham yaratiladi. Bunda huquqiy sanksiyadan ko‘ra ko‘proq targ‘ibot, taqdimot, tarbiya, tushuntirish va motivatsiya kabi choralar muhim rol o‘ynaydi, chunki ma’naviyat huquqdan avval inson qalbida qaror topishi lozim bo‘lgan tushuncha sifatida e’tirof etiladi.

Davlat boshqaruvida ma’naviy tamoyillar deganda ko‘p hollarda adolat, halollik, insof, vijdonlilik, xalq manfaatini birinchi o‘ringa qo‘yish, kamtarlik, saxovat kabi tushunchalar nazarda tutiladi. Biroq ularni huquqiy normalar orqali mustahkamlash jarayoni umumiy odob qoidalarini qabul qilish bilan cheklanmay, har bir sohada aniq axloqiy mezonlarning belgilanishi va uning qay darajada buzilishi huquqiy oqibatlarni keltirib chiqarishi lozimligini ham nazarda tutadi. Masalan, davlat xizmatchilari etika kodeksida mansabdor shaxslar jamoatchilik oldida o‘zini tutish, murojaatlarga munosabat bildirish, huquqlar yoki manfaatlarni tiklashda shaffoflikni ta’minlash, manfaatlar to‘qnashuvidan qochish kabi

axloqiy normalar o‘zi aks etishi kerak. Shu bilan birga ushbu normalar huquqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlanmasa yoki ularni amalda ta‘minlash mexanizmi bo‘lmasa, ayrim paytlarda ma‘naviy tamoyillar faqat shior bo‘lib qolishi mumkin. Shu sababli davlat boshqaruvida ma‘naviyatni huquqiy qat‘iyat bilan mustahkamlash, bir tomondan, huquqni muhofaza qilish idoralari va nazorat organlari tomonidan bu borada aniq tavsiyalar hamda jazo mexanizmlari joriy etilishini talab qilsa, ikkinchi tomondan, ta‘lim-tarbiya tizimi orqali shaxsiy axloqni shakllantiruvchi masalalarga e‘tibor qaratish kerakligini ko‘rsatadi.

Ma‘naviy tamoyillarni huquqiy tartibga solishda hokimiyat tarmoqlari o‘rtasida munosabatlar mutanosibligini ham e‘tiborga olish zarur. Chunki parlamentda qonunlar qabul qilinganda, asosiy maqsad jamiyatda tartib 209 o‘rnatish, adolat va huquqiy kafolatni ta‘minlash bo‘lsada, qabul qilinadigan har bir huquqiy norma bir vaqtning o‘zida jamiyatda mavjud axloqiy qarashlar bilan ham hamohang bo‘lishi kerak. Aks holda, yuridik norma aholi tomonidan tushunarsiz yoki ma‘naviyatga zid deb qabul qilinsa, bu uning amalda ishlamasligiga yoki kutilgan natijani bermasligiga olib keladi. Shu bilan birga ijro hokimiyati organlari qabul qilingan qonunlar va qonunosti hujjatlarini amalga oshirish jarayonida huquqiy normalarni bajarish bilan birga, ularni ma‘naviy birlikka yo‘naltiruvchi siyosiy, mafkuraviy ishlar bilan ham shug‘ullanishi kerak bo‘ladi. Sud hokimiyati esa adolatni qaror toptirish asnosida ko‘rib chiqilayotgan har bir ishda nafaqat qonun talablarini, balki axloqiy mezonlarni ham e‘tiborga oladigan, inson qadr-qimmatini, milliy an‘analar va umume‘tirof etilgan ilmiy qarashlar bilan uyg‘un mexanizmlarni shakllantirishi maqsadga muvofiqdir. Shu munosabat bilan sudyalarning etikasi, ularning mustaqilligi, xolisligi, shaffofligi davlat boshqaruvida ma‘naviy tamoyillarni huquqiy tartibga solishda alohida ahamiyat kasb etadi[2].

Davlat boshqaruvida ma‘naviy tamoyillarni huquqiy tartibga solish masalasida har bir sohada tegishli institutlar hamda mexanizmlar tashkil etilishi zarurligini kuzatish mumkin. Chunki ma‘muriy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy va boshqa sohalarda qonunlar qabul qilingan taqdirda ham, ma‘naviy jihatdan etuklikka erishmagan mas‘ul shaxslar yoki tashkilotlar bu me‘yorlarni formal qabul qilib, amalda bajarmay qo‘yishi ehtimoli mavjud. Bu esa, aqidaviy jihatdan, davlat boshqaruvida ma‘naviyatni kuchaytirish maqsadiga ziddir. Shu sababli axborot siyosati, ta‘lim muassasalaridagi tarbiya jarayonlari, jamoat tashkilotlari va OAV bilan hamkorlik qilish kabi bir necha yo‘nalishda kechadigan chora-tadbirlar majmuasi orqali ma‘naviy prinsiplar mustahkamlanishi lozim. Masalan, har bir davlat idorasida jamoaviy muhit yaratilishining o‘zi xodimlar o‘rtasida axloqiy-estetik munosabatlarning qaror topishiga xizmat qiladi. Bunda huquqiy nazorat bilan bir qatorda ma‘naviy rag‘batlantirish ham o‘ta muhim bo‘lib, fikrlar xilma-xilligiga ehtiyotkorlik bilan yondashib, inson qadrini ulug‘lash tamoyili amalga oshadi. 210 Milliy madaniyat va an‘analar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan ma‘naviyat tushunchasi xorijiy huquqiy tajribalarda ham yuqori baholanadi. Davlat boshqaruvida har bir mamlakat o‘ziga xos an‘ana va qadriyatlarga tayanishi muqarrar.

Shu jumladan, mamlakatimizda ham ma‘naviy tamoyillar fuqarolar orasida taraqqiy topishi uchun siyosiy iroda bilan birga huquqiy o‘lchamga ega bo‘lgan normalar yaratilgani kuzatiladi. Biroq o‘zaro tajriba almashinuvi jarayonida huquqiy asoslar qonunchilikda

belgilab qo'yilgan bo'lsa-da, ma'naviy mezonlar boshqaruvda o'zgacha ahamiyat kasb etishini e'tiborga olish lozim. Sababi, bugungi globallashuv sharoitida mafkuraviy kurashlar, axborot xurujlari orqali jamiyatda axloqiy tushuncha va qadriyatlarning buzilishi yoki muhokama qilinishini kuzatish mumkin. Bunday hollarda huquqiy me'yorlar saqlab qoladigan jihatlar chegaralangan bo'lishi mumkin, ma'naviy immunitet esa odamlarning ongini ma'lum bir yot g'oyalardan asraydi. Shu jihatdan qaraganda, davlat boshqaruvida ma'naviy tamoyillar uzluksiz targ'ib qilinish barobarida, huquqiy tizim orqali ham qo'llab-quvvatlanishi kerak. Ma'naviy tamoyillarni huquqiy tartibga solishda aholining huquqiy madaniyati va ma'naviy dunyoqarashi darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki huquqni qo'llash amaliyotida har bir fuqaro o'z huquqlari bilan birga burchlarini anglab etishi, axloqiy me'yorlarga amal qilishi, vijdon bilan ish yuritishi kutilgandek ko'rinishi uchun, oldindan mustahkam axloqiy tarbiya lozim. Bu esa davlat boshqaruvida ma'naviy tamoyillarni ilgari surgan holda huquqiy baza yaratish orqali birlamchi maqsad hisoblanadi.

Mazkur maqsadga erishish uchun aholi bilan muntazam ravishda ochiq muloqotlar olib borish, davra suhbatlari, seminar-treninglar, davriy nashrlar, ommaviy axborot vositalarida maqolalar e'lon qilish, televideniye va radio ko'rsatuvlari, internet tarmog'i orqali tushuntirish ishlarini keng yo'lga qo'yish zarur bo'ladi. Bunday choralar ma'naviy tamoyillarni aholi ongida hayot tarzi sifatida qaror toptirishda huquqiy asosga ko'maklashadi. Davlat boshqaruvida ma'naviy tamoyillarni huquqiy tartibga solish davomida mansabdor shaxslar, davlat xizmatchilari, deputatlar va boshqa vakolatli organ xodimlarining etikasi alohida e'tiborga loyiq. Chunki ular 211 jamiyatda huquqiy qarorlar qabul qilish jarayonining asosiy ishtirokchilari bo'lib, o'sha qarorlarning ma'naviy asoslarini ham bevosita ta'minlaydi.

Agar davlat boshqaruvida ishtirok etuvchi shaxslar ma'naviy jihatdan barkamol bo'lmasalar yoki axloqiy me'yorlarga rioya qilishda shaxsiy namuna ko'rsata olmasalar, hatto eng puxta ishlab chiqilgan huquqiy me'yorlar ham kutilgan natijani bermasligi mumkin. Shu bois davlat xizmatchilari etikasi mavzusida maxsus me'yoriy hujjatlarni qabul qilish, ularga muntazam ravishda amal qilishni monitoring qilish, tizimli ravishda o'quv kurslari va malaka oshirish dasturlarini joriy etish orqali ma'naviyatni har bir xodim ongida qaror toptirish lozim. Bu jarayonda xizmat jarayonidagi muvaffaqiyatlarga erishgan shaxslarni moddiy yoki ma'naviy rag'batlantirish, o'z burchini vijdonan bajarmayotganlarni esa tegishli huquqiy vositalar bilan tartibga solish usullaridan foydalanish kerak[3]. Davlat boshqaruvida ma'naviy tamoyillarni huquqiy tartibga solishni samarali amalga oshirish uchun har bir fuqaro o'z burchini anglashdan tashqari, davlat xizmatlari sifati, oriyativ madaniyat, axborot transparentligi hamda qonuniylikni ta'minlash borasidagi mas'uliyatni ham his qilishi lozim. Zero, davlat boshqaruvida yuridik normalar bilan bir qatorda ma'naviy axloq normalariga amal qilish jamoatchilik ongini shakllantiradi va fuqaro bilan davlat o'rtasida hamjihatlikka olib keladi. Natijada har bir fuqaro o'z huquqlarini talab etish bilan birga, boshqa fuqarolar huquqlarini ham tan oladi, jamiyatdagi axloqiy muhit susayib ketishiga yo'l qo'ymaydi, qonunbuzarliklarni ko'rib turib, befarq qolmaydi. Bu esa milliy taraqqiyot samarasi sifatida ko'rsatiladigan ahamiyatli ko'rsatkichlardan biridir. Davlat boshqaruvida ma'naviy tamoyillarni huquqiy tartibga solish, aslida, huquqni tizimli isloh

qilish bilan ko‘p jihatdan birga olib borilishi kerak. Chunki agar huquq tizimida ayrim haq-huquqlar belgilab qo‘yilgan bo‘lsa-yu, biroq axloqiy chegaralar aniq ifodalanmagan bo‘lsa, bu normalar turli talqinlarga yo‘l ochib, qolaversa, suiiste‘molchilikka ham sabab bo‘lishi mumkin. Shu sababli amaldagi barcha qonunlar, qonunosti hujjatlari va protseduralar ma‘naviy mezonlarga moslashtirilishi mumkin. Masalan, har qanday iqtisodiy loyihaning mohiyatida iqtisodiy manfaat 212 bilan birga aholining ma‘naviy ehtiyojlarini ham e‘tiborga olish maqsadida maxsus moddalar kiritilishi mumkin. Bunday yondashuv vositasida jamiyatda har qanday iqtisodiy islohot ham inson qadrini ulug‘lash, insof, adolat tamoyillari bilan birga olib boriladi. Natijada iqtisodiy o‘rish bilan birga ma‘naviy rivojlanish ta‘minlanadi. Davlat boshqaruvida ma‘naviy tamoyillar ahamiyatini anglash uchun, avvalo, tarixiy manbalardagi g‘oyalardan boshlash lozim. Sharq dunyosida ma‘naviyat tushunchasining ilk nazariy asoslarini Abu Nasr Farobiy kabi mutafakkirlar tomonidan ma‘lum bir tartibda ishlab chiqilganini ko‘rish mumkin. Binobarin, “Fozil odamlar shahri” asarida jamiyatda ma‘naviyatni targ‘ib qilishda boshqaruvchilarning rol olishi lozimligi qayd etiladi[4].

Bu fikrda davlat rahbarining axloqli, adolatli bo‘lishi jamiyat taraqqiyoti uchun bevosita ahamiyat kasb etishi ta‘kidlanadi. Farobiy ta‘kidicha, haqiqiy ma‘naviyat axloq bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, aynan axloqiy qadriyatlar davlat turmushi va uning boshqaruv uslubini belgilab beradi. Ushbu mulohaza zamonaviy taraqqiyot sharoitida ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Shu bois, ma‘naviy tamoyillarning huquqiy asoslarini yaratish, ularni amalda tartibga solish eng dolzarb vazifalardan biri sifatida ko‘ndalang bo‘lmoqda[5].

Ma‘naviy tamoyillarning huquqiy tartibga solinishi, eng avvalo, Konstitutsiya darajasida o‘zi aks etishi kerak. Chunki Konstitutsiya – har bir davlat uchun bosh mezon sifatida xizmat qiladigan asosiy huquqiy hujjatdir. Konstitutsiyada davlat tizimida shaxs, jamiyat va davlat o‘rtasidagi munosabatlarni belgilash asnosida ma‘naviyatga oid me‘yorlar ham qamrab olinishi, jumladan, davlat idoralari, mansabdor shaxslar va fuqarolar o‘rtasida axloqiy javobgarlikni ta‘minlovchi normalar aks etishi maqsadga muvofiqdir. Quyidagilari shunday bir qarashni taqozo qiladiki, “ma‘naviylik” tushunchasini huquq bilan uyg‘unlashtirish orqali jamiyatda ochiqlik va shaffoflikni ta‘minlash, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, huquqbuzarliklarning oldini olish bo‘yicha samarali mexanizmlar shakllanadi. Zero, ma‘naviyatni tartibga soluvchi huquqiy normalar qabul qilingan taqdirda, shaxsning axloqiy burchi jamiyat oldida belgilanadi, mansabdor shaxslar zimmasiga esa nafaqat huquqiy, balki ma‘naviy 213 mas‘ullik ham yuklanadi. Shu bois, ma‘naviyatga asoslangan huquq ahamiyatini talqin qilishda, birinchi navbatda, jamiyatda individlar o‘rtasida tenglikni ta‘minlaydigan, adolat tamoyillariga rioya etilishini kafolatlaydigan, eng muhimi, odamlar o‘rtasida ochiq muomalani ta‘minlaydigan hayotiy mexanizm sifatida ko‘rish lozim. Ma‘naviy tamoyillar huquq bilan birlashganda jamiyatda qadriyatlar manzarasi yanada ravshan bo‘ladi. Muammolar huquqiy normalar bilan hal etilishi mumkin, biroq huquqni pirovardida axloq bilan uyg‘unlashtirish, huquqiy ongni yuksaltirish orqali insonlarda vijdoniy yondashuv shakllanadi. Bu har bir fuqaroga jamiyat ravnaqi uchun mas‘ullik hissini beradi, davlat idoralarning faoliyatiga ishonchni orttiradi. Davlat

boshqaruvida, ayniqsa, rahbarlik lavozimida bo‘lgan shaxslar ma’naviy tamoyillarga sodiq bo‘lsalar, milliy taraqqiyot konsepsiyalarida ilgari surilayotgan adolat, shaffoflik, jamoaviy birdamlik kabi tushunchalar hayotda namoyon bo‘ladi. Mazkur jarayonni mustahkamlash uchun huquqiy monitoring tizimini rivojlantirish ham muhim o‘rin tutadi. Ya’ni qabul qilingan qonunlar, qarorlar, farmonlar qay darajada ma’naviyat me’yorlariga mos kelayotganini, aholi ongida axloqiy qadriyatlar qanchalik mustahkamlanib borganini aniqlash uchun ilmiy-amaliy tahlillar, sotsiologik so‘rovlar, monitoring olib borish kerak bo‘ladi. Bu esa jamiyat rivojida mamlakat rahbariyati, siyosatchilar, olimlar va keng jamoatchilik hamkorligidagi sa’y-harakatlarni talab qiladi. Bunda huquqiy islohotlarni amalga oshirishda ma’naviy tamoyillar targ‘ibotiga oid maxsus dasturlarga ehtiyoj bor. Masalan, axborot makonida ma’naviyat mavzusida turli teledasturlar, ilmiy-amaliy konferensiyalarni tashkil etish, huquqiy savodxonlikni yuksaltirish bilan birga axloq odoblarini tushuntirish ko‘nikmalarini joriy qilish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki jamiyatda huquqiy ong mustahkam bo‘lmasa, ma’naviy tamoyillarning qonunchilikda qayd etilishi formal ko‘rinishda qolib ketishi mumkin. Qolaversa, huquqiy madaniyat faqat huquqiy bilimlarga ega bo‘lish bilan cheklanmaydi, balki bu bilimlarni hayotda qo‘llash, axloqiy pozitsiyani olib borish orqali amalda namoyon bo‘ladi. Shunday ekan, ma’naviy qadriyatlarga uyg‘unlashgan huquq bir tomondan shaxs 214 huquqlarini kafolatlasa, ikkinchi tomondan uning burchlarini ham eslatib turadi, oq-qorani ajrata olish, adolatni ta’minlash yo‘lida shaxsiy manfaatlardan yuqori tura olishni sharoit yaratadi. Jamiyatda ma’naviy qadriyatlar buzilishining oldini olish maqsadida huquqni muhofaza qiluvchi idoralar ham ma’naviy tamoyillarga asoslangan islohotlar olib borishi lozim. Zero, ish joyida, xizmat davrida yoki turar joylardagi axloqqa oid huquqiy tartiblar aniq belgilab qo‘yilmagan bo‘lsa, hamda bu tamoyillar haqida umumiy ko‘rsatmalar bilan cheklanilsa, huquqbuzarliklar profilaktikasida samaradorlik past bo‘lishi ehtimoli mavjud. Bu borada bir galda mustahkam qonunchilik bazasi, ikkinchi galda huquqni muhofaza qiluvchi idoralarning aniq reglamenti va axloq kodeksi, shuningdek, jamoatchilik nazorati mexanizmi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Masalan, Yevropa mamlakatlarida korrupsiyaga qarshi kurashda huquqiy kuchli normalar bilan bir qatorda, “shaxsiy vijdon monitoringi” kabi tushuncha ham rivojlangan. Ya’ni har bir mansabdor shaxs hayoti mobaynida yozma yoki elektron shaklda “axloqiy hisobot” yuritadi, unda manfaatlar to‘qnashuvi holatlarini tasvirlaydi, bu esa jamoatchilik tomonidan ko‘rib chiqilishi mumkin. Shu tariqa huquqiy norma ma’naviy nazorat bilan birlashadi, natijada huquqbuzarliklar soni kamayadi. Davlat boshqaruvida shunday bir uyg‘unlikni ta’minlash muhim, chunki huquqiy tartibda cheklanmagan axloq normalari ko‘p holda deklarativ chiqib qoladi[6].

Ma’naviy tamoyillarni huquqiy tartibga solish orqali davlat boshqaruvida adolatni ta’minlashni zamonaviy faylasuflar ham e’tirof etishadi. Masalan, Jon Roulz adolat konsepsiyasida huquqiy tenglikni ta’minlash bilan bir qatorda jamoat axloqi muhim omil sifatida qayd etilishi kerakligini ko‘rsatadi[7]. Chunki xolis huquq qonunlarida adolat ta’minlanishini talab qiladi, biroq shu qonunlarni tatbiq etish jarayonida inson omili kamsitilsa, turli xil mafkuraviy yoki shaxsiy manfaatlar ustunlik qilsa, amalda adolat ta’minlanmay qolishi mumkin. Shu tufayli Roulz ta’kidlaganidek, davlat idoralari insoniy

munosabatlar, siyosiy jarayonlarda esa umumiy axloqiy talablar asos qilingan taqdirdagina “asl adolat” amalga oshishi mumkin. Demak, ma’naviy tamoyillar – bu 215 shunchaki axloqiy indeks emas, balki adolatni ta’minlashda muhim bo’g’in, undan ayrilgan huquqiy tizim esa oddiy rasmiy-yuridik hujjatlar yig’indisiga aylanib qolishi tayin. Ijtimoiy-falsafiy tahlil nuqtai nazaridan, ma’naviy tamoyillar ahamiyatini hatto turli jabhalarda ko’rish mumkin. Masalan, iqtisodiy rivojlanishda ham axloq elementlari katta rol o’ynaydi. Davlat boshqaruvi iqtisodiyotni erkinlashtirish, tadbirkorlikni qo’llab-quvvatlash bo’yicha turli qonunlar qabul qilishi mumkin, ammo ularni amalga oshirish jarayonida mansabdor shaxslar huquqiy-normativ hujjatgagina emas, balki o’zlarining yuksak ma’naviy tuyg’usi, vijdoni, insof tuyg’usi orqali yo’l tutishlari lozim. Shu bois, iqtisod siyosatda ham “davlat boshqaruvida ma’naviy tamoyillar” tushunchasi keraksiz tushuncha bo’lmay, balki real jarayonlarga ta’sir qiluvchi omil sifatida namoyon bo’ladi. Buni misollar orqali sharhlaydigan bo’lsak, tadbirkorga ma’muriy to’siqlar yaratish yoki sun’iy byurokratiya yuzaga keltirish, pora evaziga “tezkorlik”ni ta’minlash kabi holatlar ma’naviy tamoyillar huquq orqali mustahkamlanmagan muhitda avj oladi. Vaholanki, inson ongida axloqiy tarbiya mustahkam bo’lsa, bu illatlardan o’zini tiyishi mumkin, shu bilan birga huquqiy normalar ham bu harakatni jazo bilan ta’minlaydi. Binobarin, ikkala mezon — ma’naviy tamoyil va huquq talablari birgalikda ishlasa, iqtisodiy siyosatlar samarasini beradi. Davlat boshqaruvida ma’naviy tamoyillarni huquqiy tartibga solish, shuningdek, geosiyosiy munosabatlarda ham muhim ahamiyatga ega. Davlatlar o’rtasida tinchlik, hamkorlik, o’zaro hurmat kabi munosabatlar shakllanishi uchun xalqaro huquqiy me’yorlar bilan bir qatorda, umuminsoniy axloq normalari ham e’tiborda tutilishi talab etiladi. Bu borada turli xalqaro tashkilotlar, jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, YUNESKO, YEXHT kabi tuzilmalar ma’naviy asoslarga tayangan huquqiy shartnomalarni ishlab chiqadi. Masalan, inson huquqlariga oid xalqaro paktlar yoki madaniy merosni muhofaza qilish haqidagi konvensiyalarda ilg’or umuminsoniy qadriyatlar, mamlakatlarning huquqiy burchi sifatida ko’rsatiladi. Natijada davlat boshqaruvi global miqyosda ham axloqiy boshqaruvni ilgari suradi, har bir davlat o’zi qabul qilgan xalqaro 216 shartnomalar asosida ma’naviy burchlarga ega bo’ladi. Shu tariqa, ma’naviy tamoyillarning huquqiy tartibga solinishi nafaqat milliy, balki xalqaro munosabatlarga ham daxldor jarayonga aylanadi. Izoh sifatida tushuntirish mumkinki, ma’naviy qadriyatlarini huquqiy jihatdan takomillashtirishda misollar orqali faoliyat yuritish eng samarali usuldir. Masalan, bir davlat idorasida mansabdor shaxs pora oldi, lekin u huquqiy normani buzdi, degan tamoyildagina emas, balki jamiyat ishonchi, jamoatchilik oldida vijdonan mas’ullikni ham poymol qildi. Demak, aqlidrok bilan yondashadigan inson huquqiy jazodan tashqari, axloqan ham javobgar ekanini his qiladi. Shu bilan birga, huquq axloq normasi bilan uyg’unlashgan bo’lsa, jamiyat tomonidan ta’na-qoralash, ma’naviy impichment kabi choralar ham ishga tushadi, natijada bu illatlar profilaktikasi kuchayadi. Ya’ni huquqni buzgan shaxs faqat ma’muriy yoki jinoiy jazo bilan kifoyalanmasdan, axloqan ham maftunkorlik mavqeini yo’qotadi. Bu jamoatchilikda salbiy munosabatni kuchaytiradi, ko’proq aqlan-ruhan tazyiqlar ham yuzaga kelishi mumkin. Shunday qilib, ma’naviy tamoyillar huquq bilan mustahkamlangani tufayli huquqbuzarlikka qarshi kurash kompleksli ko’rinish kasb etadi. Xulosa qilib aytganda,

“Davlat boshqaruvida ma’naviy tamoyillarni huquqiy tartibga solish” – bu ham huquqshunoslik, ham siyosatshunoslik, ham ma’naviyat ilmi, hamda falsafa ilmi kesishadigan keng ko‘lamli masala. Bu jarayonda bir vaqtni o‘zida huquqiy doirani mustahkamlash, jamiyatda axloq normalariga amal qilishni targ‘ib etish, mansabdorlar faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, shaffoflikni oshirish, individlar ongida vijdonan yondashuvlar shakllanishi uchun munosib mafkuraviy muhit yaratish lozim bo‘ladi. Birgina huquq yoki birgina axloq bilan cheklanib qolmasdan, ularni birlashtirish orqali samarali natijaga erishish mumkin.

Jamiyatda ma’naviy qadriyatlar yuksalgan sari huquqiy madaniyat ham yuqori bo‘ladi, o‘z navbatida, huquqiy madaniyat kuchaygan sari ma’naviyat uchun ko‘proq sharoitlar yaratiladi. Zero, ma’naviyat va huquq bir tizim bo‘lib, biri ikkinchisini boyitadi, kamol toptiradi. Davlat boshqaruvi esa ana shu ikki tushunchaning uyg‘unligi asosida shakllangandan keyingina xalq farovonligi, adolat va demokratiya 217 oliy maqsad sifatida ta’minlanishi mumkin. Shu tariqa, ma’naviyatni huquq bilan mustahkamlash, huquqni esa ma’naviyat bilan boyitish munosabati mamlakatda har tomonlama taraqqiyot, tinchlik va barqarorlikni ta’minlashning eng muhim shartlaridan biri bo‘lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xusanov B. E. Milliy estetik tarbiya taraqqiyotining ma’naviy tamoyillari //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – B. 160-165.
2. Xusanov B. E. Milliy estetik tarbiya taraqqiyotining ma’naviy tamoyillari //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 16. – B. 160-165.
3. Axmedov A. T. Davlat boshqaruvida zamonaviy yondashuv //Ilm-fan taraqqiyotida zamonaviy qarashlar: muammo va echimlar. – 2024. – T. 13. – B. 34-38.
4. Axmedov A. T. Davlat boshqaruvida zamonaviy yondashuv //Ilm-fan taraqqiyotida zamonaviy qarashlar: muammo va echimlar. – 2024. – T. 13. – B. 34-38.
5. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: Fan, 1968, - B. 112. Ismatov Sh. Sharq ma’naviy-ma’rifiy ta’limotlari mazmunidagi ma’naviy-axloqiy tarbiya talqini //Ekonomika i sotsium. – 2022. – №. 4-1 (95). – B. 291-294.
6. Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi (aksiologiya) – T.: Faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2004. –B. 39.
7. Raxmonova G. Sh. Axloq-shaxs taraqqiyotining yuqori ma’naviy poydevori //Boshqaruv va etika qoidalari onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – T. 2. – №. 2. – B. 160-165.
8. Davidov U. X. Jamiyatda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni olib borishning zamonaviy metodlari va texnologiyalari rivojlantirish //Vestnik KGU im. Berdaxa. №. – 2022. – T. 2. – B. 239.
9. Rashidova B. Yuksak ma’naviyat avvalo inson odobida namoyon bo‘ladi //Ta’lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – T. 2. – №. 12. – B. 351-355.
10. Rawls J. Atheory of justice //Cambridge (Mass.). – 1971. – p. 41